

ISBN 978-86-82873-15-0

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА I

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:
Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

ISBN 978-86-82873-15-0, p. (445–461)
УДК 378.147:811.163.41(349.151)
2007.

ДИМИТРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ
(Будимпешта)

НЕШТО О ЛИНГВИСТИЧКОЈ СРБИСТИЦИ НА УНИВЕРЗИТЕТУ У БУДИМПЕШТИ У ПРОШЛОСТИ И ДАНАС

Кроз ауторску и наставничку делатност појединих сарадника прати се развој лингвистичке србистике на катедри за славистику универзитета у Будимпешти током једног и пола века.

Кључне речи: српски језик, лингвистичка обрада, настава, наставници, Катедра за словенску филологију у Будимпешти.

У више од сто педесет година дугој традицији славистике на будимпештанском универзитету српски језик је од почетака до данас, ређе или чешће, директно или индиректно, представљао предмет научног и стручног интересовања њених наставника и, уз одређене прекиде и у мањем или већем обиму, стално се предавао. Основну тему прилога представљамо према селектираном увиду у ауторски и наставнички рад појединих сарадника током деценија, тиме се на известан начин стиче, макар и оскуднији увид у историјат славистичке катедре у Будимпешти, која се данас зове Катедра за словенску филологију¹. Преглед свакако није потпун, као што на то и наслов упућује, али се надамо да ће се у њему показати нека основна усмерења вишедеценијског научног и стручног приступа српском језику у одређеној универзитетској средини. За тај се језик у литератури и грађи испитаној за овај рад ређе јавља назив „српски“, а чешће се користе сложени називи „српскохрватски“ или „хрватскосрпски“, као и „хрватски или српски“ и „хрватски и српски“, који се односе и на српски језик. Од 1992. године,

¹ Назив славистичке катедре Пештанског универзитета је током њеног постојања више пута промењен, као што се то десило и са називом Универзитета на којем је она установљена. Данас је Катедра за словенску филологију у саставу Института за балтијску и словенску филологију, који је део Филозофског факултета Универзитета „Лоранд Етвеш“ у Будимпешти.

када се „српскохрватска“ струка на Катедри раздвојила на „српску“ и „хрватску“, говори се о „српској“ и о „хрватској“ струци.

Прилог је састављен на основу коришћене литературе и штампане архивске грађе². У напоменама, уз ретке изузетке, не упућујемо на литературу нити на грађу.

При састављању прилога колегијалну помоћ нам је пружио професор Иштван Пот (Póth István), врсни познавалац историје мађарске славистике. Он нам је љубазно уступио своје радове и резултате својих архивских истраживања у вези са темом актуелног прилога, скрећу нам пажњу на одговарајућу литературу и посаветовао нас у вези са датом темом, на чему му и овога пута захваљујемо. За драгоцене савете и упутства захвалност дугујемо и академику Иштвану Њомаркаију, професорима Предрагу Степановићу и Петру Милошевићу.

У првој половини 19. века читаоци у Угарској могли су у разним штампаним издањима да прочитају све бројније текстове о словенским народима, њиховој вери, језику, књижевности, историји, култури. Тако ће се у једном броју од значајнијих оновремених часописа (Tudományos Gyűjtemény [Научна збирка], 1919, X, 99–108) наћи чланак о српском језику (*A Rác Nyelvről* [О рацком /српском/ језику]) извесног „Видењи Ј.“-а (Vidényi J.), иза којег се, према Иштвану Поту, вероватно крије Михајло Витковић³. У бројевима истог часописа биће посвећено неколико написа српским писцима, међу њима и Вуку Караџићу⁴. За стицање сазнања о словенским народима и њиховој култури од великог значаја је била духовна атмосфера у Пешти. У њој су плодотворно остваривани контакти учених људи различите верске и етничке припадности.

Настава „Словенског језика и књижевности“ на Пештанском универзитету започета је 1849. године на основу одлуке Леополда Леа Туна (Leopold Leo Thun), аустријског министра просвете, који је подржао да се на Универзитет уведе настава више модерних језика и књижевности. Учињено је то да се уједначи универзитетска настава у целој Монархији и да као таква послужи за што успешнију германизацију. У то време је покренута и настава славистике. Назив предмета, по оновременом распореду универзитетских часова, у ствари, гласио је: „Lingua et litteratura slavica“, јер се до почетка шездесетих година настава изводила на латинском језику. Сам назив упућује на то да су језици и књижевности разних словенских народа, у духу ранијих

² Видети на крају прилога.

³ Из архивских бележака И. Пота.

⁴ István Póth, *Aus der Geschichte ...*, 456–457.

схватања и у самој словенској филологији, сматрани за варијанте језика и књижевности једног истог словенског народа. Први наставник славистике био је Јожеф Ференц (Ferencz József). Године 1865. одобрено је и организовање „Катедре за словенски језик и књижевност“, на чије чело је 1866. године именован исти Јожеф Ференц.

Тај образовани полиглота, пореклом из Осијека, држао је низ предавања из многих области славистике, језика, књижевности и културе. Водио је курс „српске“ теоретске и практичне граматике, изводио је наставу практичне словенске упоредне граматике тако што је са студентима на разним словенским „наречјима“ (језицима), између осталог и на „српском“, читао исте библијске текстове и указивао на разлике између хрватског, српског и словеначког и других словенских језичких израза. Као преводилац и познавалац многих језика, у више пештанско-будимских листова саопштавао је текстове о чланцима политичког садржаја објављиваним на неком од словенских језика. Одржавао је добре односе са Србима у главном граду, нарочито са питомцима српске задужбине Саве Текелије (Текелијанум). Учествовао је на њиховим скуповима и прославама. Те односе и његово понашање према младој генерацији уопште, добро илуструје Скерлић: „Једно време, Срби око Преоднице⁵, заједно са хрватским ђацима, држе заједничке седнице под председништвом Ференца, професора словенске филологије на пештанском универзитету, и покушавају да образују једно заједничко друштво“⁶. Зна се да су код њега слушали славистику текелијанци, међу њима и студент медицине Јован Јовановић Змај и младо преминули књижевник Коста Руварац. Познато је и то да је Ференц у Пешти примио православну веру и да се 1863. године пријавио на конкурс за директорско место у Текелијануму, али је на то место био изабран Јован Јовановић Змај. Јожеф Ференц је преминуо 1879. године, иза њега нису остале научне публикације.

После Ференцове смрти место шефа Катедре за славистику неко време остало је непопуњено. Наставу из неких области словенске лингвистике (нпр. старословенски језик) изводили су наставници са других предмета.

Године 1892. на чело катедре дошао је Оскар Ашбот (Asbóth Oskár) и остао све до смрти 1920. године. Он је оснивач и истовремено

⁵ О Преодници („претходница“), друштву студената и ђака у Пешти и Будиму, Божидар Ковачек каже: „Књижевно образовање уопште, а нарочито упознавање српске књижевности био је циљ 'Преоднице', као и вежбање у српском језику. Писаће се научни и белетристични састави о којима ће се критички расправљати, као и о најбољим делима српске, словенске и страних књижевности“ (*Текелијанумске историје...*, 105).

⁶ Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, Београд, 1906, 102.

велики посленик научног приступа славистици у Мађарској, бројним лингвистичким радовима дао је допринос тој дисциплини. С обзиром на то да су Мађари столећима живели у суседству више словенских народа, једна од најзначајнијих истраживачких области мађарске славистике с разлогом обухвата мађарско-словенске језичке узајамности, пре свега лексичке, али и друге. Тако Ашбот већ у једном од ранијих радова обрађује утицаје словенских језика на мађарску хришћанску терминологију⁷. Веома значајним радом о словенским позајмљеницама у мађарском језику извео је синтезу својих ранијих истраживања и сазнања⁸. Овај рад, који је желео и да настави, али није успео, представља и почетак једног низа етимолошких и лексикографских студија о мађарско-словенским лексичким узајамностима, који су после њега наставили многи мађарски слависти и научници других струка. То важи и за Ашботове наследнике на челу катедре за славистику у Будимпешти, Јаноша Мелиха (Melich János), Иштвана Књежу (Kniezsa István), Ласла Хадровића (László Hadrovics), Петера Кираља (Király Péter) и Иштвана Њомаркаија (Nyomárkay István). Било да су биле у питању словенске позајмљенице у мађарском (изразитије код прве тројице), или мађарске позајмљенице у појединим словенским језицима (изразитије код Хадровића и Њомаркаија, а у мањој мери и Кираља). Тај низ радова довео је до важних открића и продубљивања сазнања о лексичком благу мађарског и у вези са њим и појединих словенских језика и обогатио је теорију о језичкој интерференцији. Многи од тих аутора су и врсни хунгаролози, тако су њихови лексикографски радови важан допринос и хунгарологији и славистици. У њиховим подухватима, индиректно или директно, ређе или чешће, испитује се и користи и лексичка грађа из српског језика и предмет су расправе и питања из лингвистике тога језика.

Делимично српску језичку тематику има већи Ашботов рад о нагласку у словенским језицима, где је упоредио акценатски систем руског и српског језика. Сматрао је да на основу испитивања акцента у та два језика може се извести закључак о некадашњој узлазној и силазној интонацији и о некадашњем варирању места акцента, који су били карактеристични за све словенске језике⁹. И у практичној настави

⁷ O. Asbóth, *Szlávság a magyar keresztény terminológiában* [Словенски утицаји у мађарској хришћанској терминологији], Budapest, 1884.

⁸ O. Asbóth, *Szláv jövevényiszavaink, I, Bevezetés és a különböző rétegek kérdése* [Наше словенске позајмљенице, I, Увод и питање различитих слојева], Budapest, 1907.

⁹ O. Asbóth, *A hangsúly a szláv nyelvekben* [Акцент у словенским језицима], Budapest, 1891.

придавао је значај усвајању правила акцентовања. За студенте једне више школе (Источне академије) у Будимпешти припремио је читанку са акцентованим, претежно српским а мање бугарским текстовима и дужом расправом о српској акцентуацији¹⁰. Имао је у виду да треба обрадити дијалекте („језичка острва“) хрватског, српског и других словенских језика у Угарској. Својим студентима је, између осталог, предавао „српску“ и „хрваткосрпску“ граматику. Држао је и курс о турцизмима у „српском“, као и о талијанизмима у „хрваткосрпском“ језику. Био је у преписци са професорима новосадске гимназије Александром Сандићем, Јованом Грчићем и Тихомиром Остојићем. Овај последњи је био његов студент чији завршни писмени рад Ашбот није прихватио, па је Остојић морао да чека годину дана да би дипломирао. Пошто се књижевност међу текелијанцима веома ценила, више њих, и медицинара и правника, уписало се на Ашботове славистичке курсеве¹¹.

Године 1894. организована је катедра за хрватски језик и књижевност на Филозофском факултету. Први њен наставник, а касније и шеф био је Еде (Едуард) Маргалић (Margalits Ede). Бавио се хрватском и српском књижевношћу, састављањем српских и хрватских историјских приручника. По одласку у пензију, на конкурс за његово место пријавио се и Тихомир Остојић, који је за то још од раније имао Ашботову подршку, али је у то време трајао Први светски рат, па је Остојић био интерниран¹². Ашботов наследник постао је Реже Сегеди (Szegedy Rezső), Хрват из Шида, који се нарочито посветио јужнословенско-мађарским књижевним везама и превођењу хрватских и српских народних песама. Наставу је држао, између осталог, и из више области „хрваткосрпске“ граматике. После његове преране смрти, наследио га је Јожеф Бајза (József Bajza), који је изучавао историју хрватске и српске књижевности, писао је о превођењу српских песника на мађарски. Нико од тројице наставника нарочито се није бавио српским језичким питањима. Смрћу Јожефа Бајзе 1938. године катедра за хрватски језик и књижевност се угасила.

Према оновременом распореду часова на Универзитету, од 1895/1896. до 1899/1900. школске године Маргалић је предавао искључиво „хрватску граматику“. У првом семестру школске 1899/1900. године, поред „хрватске граматике“, наводи се и предмет „Српска граматика

¹⁰ O. Asbóth, *Hangsúlyozott szerb és bolgár olvasmányok* [Акцентована српска и бугарска штива], I Српски текстови, II Единь българский расказъ, Budapest, b. m.

¹¹ István Póth, *Мађарска југославистиџика ...*, 65–66.

¹² István Póth, *Мађарска југославистиџика ...*, 67–68.

за почетнике“, што је, као што смо рекли, предавао Ашбот. У другом семестру исте школске године региструје се опет само настава из „хрватске граматике“. Од следеће школске године па све до после Другог светског рата, међутим, предавала се „хрватскосрпска“ или, ређе, „хрватска и српска“ граматика, с тим што се школске 1915/1916. године није изводила настава ни из „хрватског“ ни из „српског“.

Предавач (лектор) „хрватскосрпског“ или „хрватског или српског“ језика и граматике од 1924. године па све до после Другог светског рата био је Иван Поповић. Он је истовремено био и последњи директор Текелијанума у Пешти. После Другог светског рата завршава се стогодишња, често присна и конструктивна, сарадња између славистичке катедре и Текелијанума. Та сарадња је део историје и мађарске и српске просвете и представља својеврстан допринос стасању српских интелектуалаца на културном простору главног града Угарске, а касније и Мађарске.

На Ашботово место на челу славистичке катедре 1921. именован је Јанош Мелих, један од најплоднијих и најзначајнијих представника мађарске науке о језику, са библиографијом од преко хиљаду радова. У погледу испитивања словенских позајмљеница у мађарском језику наставио је рад свога претходника Ашбота и других мађарских слависта. Истовремено је у неким питањима и покушао да коригује и демантује Ашбота. У првом делу свог најзначајнијег и најопширнијег рада о словенским позајмљеницама у мађарском језику, упоређивао је лексику старословенских споменика са словенским позајмљеницама у мађарском језику, а у другом делу истог рада истражује порекло хришћанске терминологије у мађарском језику¹³. Насупрот Ашботу, који је порекло словенских позајмљеница у мађарском приписивао једној словенској језичкој средини са бугарским обележјима, Мелих порекло словенских позајмљеница приказује слојевито, што значи да су оне мањим делом преузете од Словена источног обреда, на пример, Бугара и Срба, а већим делом од Словена латинског обреда, као што су Хрвати, Словенци, Чеси. За многе облике мађарских речи и појаве у вези са њима, за које се раније веровало да су страног порекла, доказивао је да су мађарског језичког порекла. Он је и један од аутора недовршеног, али по методологији веома значајног етимолошког речника мађарског језика¹⁴. Мелих је инсистирао на томе да се фило-

¹³ J. Melich, *Szláv jövevényiszavaink, I, 1. Az óbolgár nyelvemlékek szókészlete és a magyar nyelv szláv jövevényiszavai* [Наше словенске позајмљенице, I, 1. Фонд речи старословенских језичких споменика и словенске позајмљенице у мађарском језику], Budapest, 1903; I, 2. *A magyar nyelv keresztény terminológiája* [Хришћанска терминологија мађарског језика], Budapest, 1905.

лошком методом испитују и историјске везе између Мађара и Словена у оним областима где је таква метода испитивања најплодоноснија и тражио је да се опишу дијалекти словенских мањина у Мађарској. У оновременом распореду посведочено је да је, на пример, у другом семестру школске 1922/1923. године предавао предмет „Историја хрватско-српског језика“.

Мелиха је 1941. године на челу славистичке катедре наследио Иштван Књежа (Knieza István), такође, један од великих представника мађарске славистике и лингвистичке науке уопште. У једном од најзначајнијих својих остварења даје синтезу истраживања словенских позајмљеница у мађарском језику¹⁵. У том делу, као и бројним другима свог огромног и разгранатог стваралаштва, наставио је рад многих претходника у области лексикографије словенских позајмљеница у мађарском, али се и критички односио према ранијим ауторима. Тако је, на пример, тврдио да су јужнословенски језици у области позајмљеница у мађарском имали већи утицај него што је то Мелих мислио. Исто тако је за неке облике речи, за које је Мелих мислио да су мађарског порекла, доказивао да су ипак преузети из словенских језика. Књежино дело представља и сигурну основу за даља лексикографска испитивања дате области. Од појединих словенских језика највише је био окренут словачком, што је разумљиво због његовог порекла. Ни Мелих ни Књежа посебно се нису бавили питањима српског језика.

Године 1961. на чело Катедре за славистику у Будимпешти дошао је Ласло Хадровић (Hadrovics László), Књежин млађи сарадник. У свом богатом и веома значајном стваралаштву окренут је језичким, али и књижевноисторијским, историјским и културолошким питањима. Теме његових бројних и често обимних лингвистичких радова су, за разлику од његових претходника, претежно из југославистике, чешиће из кроатистике, ређе из србистике и других области. На почетку стваралаштва био је усмерен на обраду историјских и културолошких тема, тако је написао неколико већих радова и из српске историје и мађарско-српских културних веза.

На основу филолошке анализе српске, хрватске и бугарске варијанте средњовековног романа о Троји, Хадровић је доказивао да је оригинал српских и хрватских преписа тог дела, у ствари, био мађар-

¹⁴ Magyar *Etymologiai Szótár* [Етимолошки речник мађарског језика], [У коауторству са З. Гомбоцом (Gombocz Zoltán.)], I, 1–10, Budapest, 1914–1930, II, 11–17, Budapest, 1925–1929.

¹⁵ I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* [Словенске позајмљенице у мађарском језику], I, 1–2, Budapest, 1955. и 1976.

ски текст, који је настао на основу једног превода са латинског, а бугарска варијанта преписана је са српског или хрватског оригинала¹⁶. Слично мађарско језичко посредовање претпоставља и у судбини јужнословенских средњовековних текстова Романа о Александру Великом¹⁷. О позајмљеницама словенског, немачког и талијанског порекла у мађарском написао је две велике етимолошке студије¹⁸. Највиши домет његовог вишедеценијског лексикографског и етимолошког рада показан је у књизи у којој анализира хунгаризме у „српскохрватском“ језику¹⁹. У њој минуциозно и на разним нивоима језичког изражавања прати судбину појединих мађарских речи на хрватском и српском језичком простору, приступајући појединим питањима тако што је стално имао у виду одговарајуће географске, историјске и културолошке односе. Тиме је створио сопствени профил мултидисциплинарног приступа испитивању историје појединих речи. Мађарски утицаји се не јављају у једнакој мери на целом испитиваном „српскохрватском“ језичком простору, њихова распрострањеност је, према аутору, највише условљена политичким приликама у појединим областима у минулим временима. Хадровић је био јако плодан и као лексикограф. Између осталог, уредник је мађарско-српскохрватског и српскохрватско-мађарског речника²⁰. Заједно са Иштваном Њомаркаијем уредник је и мањег српско-мађарског речника²¹.

Хадровић је 1944/1945. два семестра предавао предмет „Вук Карачић и његово доба“. Педесетих година, према оновременим распоредима часова, држао је наставу из предмета: „Описна граматика српског језика“, „Језичке вежбе из српског“ и „Историјска граматика српског језика са вежбањима“ (1954/1955). Касније је предавао „Исто-

¹⁶ L. Hadrovics, *Der südslavische Trojaroman und seine ungarische Vorlage*, *Studia Slavica*, 1, 1955, 49–35.

¹⁷ L. Hadrovics, *A délszláv Nagy Sándor-regény és középkori irodalmunk* [Јужнословенски роман о Александру Великом и наша средњовековна књижевност], *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 16, Budapest, 1960, 235–293.

¹⁸ L. Hadrovics, *Jövevényszó vizsgálatok* [Испитивања позајмљеница], Budapest, 1965; *Szavak és szólások* [Речи и изреке], Budapest, 1975.

¹⁹ L. Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest, 1985.

²⁰ *Szerbhorvát-magyar szótár*, Приредио: Hadrovics László, Budapest, 1957 (и касније више пута објављен); *Magyar-szerbhorvát szótár*, Приредио: Hadrovics László, Budapest, 1958. и 1973.

²¹ *Szerb-magyar kisszótár* [Мали српско-мађарски речник], Приредио: Hadrovics László (заједно са И. Њомаркаијем), Budapest, 1997; *Magyar-szerb kisszótár* [Мали мађарско-српски речник], Приредио: Hadrovics László (заједно са И. Њомаркаијем), Budapest, 2000. и 2004.

ријску граматику српскохрватског језика“ и држао семинаре из „српскохрватског“ језика. Наставу из описне граматике и језичких вежбања преузели су млађи сарадници. У вези је са његовим наставничким радом је и његова граматика „српскохрватског“ језика за гимназије.²²

Од средине педесетих година предмет „Описна граматика српскохрватског језика са вежбањима“ преузео је и неколико година предавао Иштван Пот (Póth István), који се, иначе, као наставник и истраживач, дуго и успешно бавио историјом јужнословенских књижевности и мађарско-јужнословенским културним везама.

Крајем педесетих година језичке и говорне вежбе из „српскохрватског“ језика, на кратко, изводио је Стојан Д. Вујичић, познати представник српске књижевности у Мађарској, историчар књижевности и истраживач мађарско-јужнословенских књижевних веза.

Од прве половине шездесетих година језичке, говорне и стилске вежбе све више су изводили лектори који су долазили из Југославије. Тако су у својству лектора једну школску годину или више радили Сава Бабић, Драгица Тубић Буда, Пал Шандор, Маријан Брезовић, Бранка Савић.

Од почетка седамдесетих па све до краја школске 2006/2007. године наставник на славистичкој катедри био је Предраг Степановић, истакнути представник савремене књижевности Срба у Мађарској, књижевни критичар, преводилац, историчар књижевности и дијалектолог. Бавећи се и дијалектолошким истраживањима, он је, такорећи, у последњем тренутку успео да истражи, опише и тиме да спасе од неминовног заборавља особине језичких идиома Срба и Хрвата у Мађарској²³. Тако је био испуњен задатак који је већ од раније био постављен у мађарској славистици. Степановић у посебном раду обрађује „српскохрватски“ говор Сантова, а у више написа окренут је и појединим питањима говора Срба у Мађарској²⁴. Истражује нека пи-

²² *Gramatika srpskohrvatskog jezika za 1-4. razred gimnazije*, Sastavio: Dr. Hadrovics László, Budimpešta, b. d. (више пута издата).

²³ P. Stepanović, *A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary*, Budapest — Köln — Wien 1986; П. Степановић, *Говори Срба и Хрвата у Мађарској*, Београд — Нови Сад — Горњи Милановац, 1994 (књига представља српско издање наведеног издања на енглеском језику).

²⁴ П. Степановић, *O srpskohrvatskom govoru sela Santova u Mađarskoj*, *Studia Slavica Hungarica*, XXV, Budapest, 1979, 371-376; *Говори Срба у мађарској језичкој средини*, Зборник Међународног славистичког центра, 11, Београд, 1981, 163-172; *Pokušaj rekonstrukcije severne granice srpskog ijekavskog govora posle Velike seobe*, *Studia Slavica Hungarica*, 36, 1-4, Budapest, 1990, 363-368; *Промене у говору мохачких Срба*, *Hungaro-Slavica* 1997, Budapest, 1997, 296-298; *Ијекавски елементи у екавским*

тања порекла лексике у Вуковом речнику²⁵. Сарадник је српског дијалектолошког атласа. Поред својих главних предмета из књижевности, Степановић је раније, краће време, предавао историју језика и описну граматику „српскохрватског“, а дуже време држао је изборни предмет о дијалектима Срба и Хрвата у Мађарској.

Школске 1971/1972. године Олга Пандуровић и Љубомир Томић, као привремени предавачи, држали су наставу из „српскохрватског“ језика.

Петер Кираљ је средином седамдесетих година, после Хадровићевог одласка у пензију, дошао на чело славистичке катедре. И он је дао свој допринос испитивањима мађарско-словенских лексичких узајамности, када се, између осталог, бавио питањем мађарских позајмљеница у словенским језицима²⁶. Обрађивао је и старије споменике разних језика, међу њима је пажњу посветио и ћирилском фрагменту са текстом из православне богослужбене књиге Апостола, који се чува у Будимпешти, и утврдио да је текст одломка на два пергаментна листа српске редакције из 13. века и да је сличан тексту Матичиног апостола такође српске редакције из истог века²⁷. Важан део његовог ауторског стваралаштва посвећен је опису рада и представљању значаја штампарије Пештанског универзитета у којој су између 1795. године и краја седме деценије 19. века била отиснута дела на тринаест језика. Унутар штампарије је радила „Славеносрпска, валахијска и источних јазиков типографија Краљевског универзитета“. У њој је, између осталог, штампано више стотина публикација намењених српским читаоцима, оне су важни споменици српске писане речи. У Кираљевом обимном монографском делу у ширем културноисторијском контексту представљени су рад и значај те штампарије за формирање правописа и књижевног језика код источноевропских народа, где и оновремена српска штампана реч заузима пространо место²⁸. Он је у

говорима Срба у Мађарској, Јужнословенски филолог, LVI, 3–4, Београд, 2000, 1103–1109.

²⁵ П. Степановић, *Барањска лексика у Вуковом Српском рјечнику*, Зборник Међународног славистичког центра, 17, Београд, 1988, 2227–236; *Удео Адама Драгосављевића у Вуковом речнику*, Hungaro-Slavica 2001, Budapest, 2001, 253–260.

²⁶ P. Király, *Zur Frage der ungarischen Lehnwörter in den slavischen Sprachen*, Congressus III, Internationalis Fenno-Ugristarum, Tallin, 1975, 619–623.

²⁷ P. Király, *Budimpeštanski fragment apostola*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XI, Novi Sad, 1968, 109–117 + slike.

²⁸ Király Péter, *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai egyetemi nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848* [Формирање средњоисточноевропских правописа и књижевних језика. Поуке на основу издања будимске

једном од ранијих радова, имајући нарочито у виду делатност штампарии Пештанског универзитета, поставио питање утицаја раније штампаних дела за националне мањине у Угарској на њихову националну свест и познавање матерњег језика, као и питање утицаја модерних словенских стандардних језика на дијалекте истих мањина у време писања рада²⁹. Кираљ се бави и језиком и правописом удбеника отиснутих у штампарији Пештанског универзитета, међу њима, свакако, и српских³⁰.

Иван Мокутер, који је од средине седамдесетих година наставник на катедри, претежно је окренут разним питањима језика Срба и Хрвата у Мађарској. Тако је писао о утицају мађаризама на њихов језички израз и о неким особинама њихових дијалеката³¹. Указивао је на разлике између мађарског и „хрватскосрпског“ правописа³². Испитивао је језик српских издања штампарије Пештанског универзитета у Будиму и његов значај за правописну обнову у предвуковско време и истраживао је стил и језик Иве Андрића³³. Осврнуо се на питање речника синонима „српскохрватског“ језика³⁴. Написао је више удбеника језика, граматику³⁵ и правопис, као и вежбанке за основне и

универзитетске штампарије], *Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae* 3, Nyiregyháza, 2003.

²⁹ P. Király, *Die slawischen Mundarten in Ungarn und die ungarländischen Druckwerke in Slawischen Sprachen*, *Studia Slavica*, XIX, Budapest, 1973, 149–164.

³⁰ P. Király, *Die ersten Schulbücher der Ofner Universitätsdruckerei in sprachlicher und orthographischer Hinsicht*, *Studia Slavica*, XXVI, Budapest, 1980, 307–324.

³¹ I. Mokuter, *Noviji mađarski utjecaji u jeziku Hrvata i Srba u Mađarskoj*, II, *Nemzetközi Szlavisztikai napok*, Uredio: Gadányi Károly, Szombathely, 1986, 7–16; *Hrvatsko-srpski ekvivalenti mađarske lekseme* HAZA, *Szlavisztikai tanulmányok*, Emlékkönyv Király Péter 70. születésnapjára, Budapest, 1978, 267–281; *Neka obilježja hrvatskih i srpskih dijalekata u Mađarskoj*, *Narodni kalendar*, Budimpešta, 1980, 109–112; *Karakteristične inovacije u dijalektima Hrvata i Srba u Mađarskoj*, *Hungaro-Slavica* 1988, Budapest, 1988, 135–145.

³² I. Mokuter, *O razlikama između mađarskog i hrvatskosrpskog pravopisa*, *Štampano kao rukopis*, Izdanje Zemaljskog pedagoškog zavoda u Budimpešti, Budimpešta, 1972.

³³ I. Mokuter, *Srpska izdanja Univerzitetske štamparije u Budimu kao odraz pokusa jezičkih i pravopisnih reformi u predvukovsko doba (1796–1814)*, Prilozi kulturnoj i književnoj povjesti Srba i Hrvata u Mađarskoj, Uredio: Marin Mandić, Budimpešta, 1982, 53–89; *Neke osobine stila i jezika Ive Andrića*, *A Pécsi Pedagógiai Főiskola Évkönyve*, Pécs, 1959–60, 155–170.

³⁴ I. Mokuter, *Beleške o rečniku sinonima srpskohrvatskoga jezika*, *Studia Slavica*, XXII, Budapest, 1976, 93–110.

³⁵ *Gramatika hrvatskosrpskog (srpskohrvatskog) jezika za II, III i IV razred gimnazije* (издата је у Будимпешти више пута и коришћена је у школама јужнословенских мањина).

средње школе, саставио је високошколска скрипта из описне граматике (Фонетика, наука о ријечи, морфологија, Будимпешта, 1964; Синтакса, Будимпешта, 1964) и из историје језика (Историја српскохрватског језика, Будимпешта, 1967). И у бројним стручним и популарним текстовима бавио се разним питањима језика (као што су граматика, дијалектологија, ономастика, топономастика, језичке узајамности и др.) и наставе језика. На катедри је предавао више језичких предмета, тако описну граматику „српскохрватског“ језика, дидактику и држао је семинаре из језика.

Средином седамдесетих година је отпочео универзитетску каријеру Иштван Њомаркаи (Nyomárkai István), ученик Књеже и Хадровића, касније и њихов наследник на челу катедре. Настављајући етимолошка и лексикографска истраживања позајмљеница у духу најбољих традиција мађарске славистике, он је великим делом свога стваралаштва окренут „српскохрватској“ и „хрватској или спрској“ језичкој проблематици. У неколико радова бави се начелним питањима и конкретним испитивањем преузимања страних речи у словенским језицима, међу њима и у српском. Анализира позајмљенице, њихово порекло и њихову адаптацију на разним нивоима структуре „српскохрватског“ језика, као и калкове³⁶. Дотиче се и дијахроније преузимања страних речи у периоду раног реализма³⁷. У више радова испитује језичке контакте, то јест подударана, различитости и узајамне утицаје између мађарског и „српскохрватског“ језика³⁸. У једном спису Иштван Њомаркаи упоређује

³⁶ I. Nyomárkai, *Fremdwörter in den slawischen Sprachen*, *Studia Slavica Hungarica*, 22, Budapest, 1976, 85–91; *Стране речи у српскохрватском језику*, Зборник Међународног славистичког центра, 7, Београд, 1978, 229–233; *Адапација страних речи у морфолошки и синтаксички систем српскохрватског језика*, *Контрастивна истраживања*, Зборник радова, Нови Сад, 1980, 317–323; *Стране речи у српскохрватском језику*, Зборник Међународног славистичког центра, 7/1, Београд, 1977, 213–221; *Синтаксичка адапација страних речи у српскохрватском језику*, Зборник Међународног славистичког центра, 11, Београд, 1981, 199–205; *Синтаксичка адапација страних речи у српскохрватском језику*, Зборник Међународног славистичког центра, 11/2, Београд, 1982, 199–207; *Der syntaktische Aspekt bei der Erforschung der Fremdwörter*, *Hungaro-Slavica* 1983, Budapest, 1983, 221–229; *Калкови као одсувања од уобичајених модела у српскохрватском језику*, Зборник Међународног славистичког центра, 20, Београд, 1990, 345–351.

³⁷ I. Nyomárkai, *Улога грамаичког рода у преузимању страних речи у доба раног реализма*, Зборник Међународног славистичког центра, 13/2, Београд, 1984, 47–56.

³⁸ I. Nyomárkai, *Поређење несродних језика са гледишта грађења речи*, Зборник Међународног славистичког центра, 6, Београд, 1976, 461–467; *Прилог проучавању литерарних и језичких контака*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXVI–XXVII, Нови Сад, 1985–1986, 559–568; *Melléknévi jelentésű eljárás szerkezetek a szerbhorvátban és magyarra fordításuk lehetőségei*, *Fordítás és nyelvvoktatás*

језичке реформе код Срба, Хрвата и Мађара³⁹. Истражује ранију српску лексикографију и даје преглед њеног новијег стања⁴⁰. Истражује ранији период (крај 18. и почетак 19. века) историје писања граматика на средњоевропским просторима⁴¹. У социолингвистичкој студији средином деведесетих година прошлога века бави се питањем српскохрватског језика⁴². Аутор је и граматике „српскохрватског“ језика⁴³, као и српско-мађарског и мађарско-српског речника мањег формата у коауторству са Ласлом Хадровићем⁴⁴. Уредник је, између осталог, и библиографије словенске лингвистике у Мађарској⁴⁵ и два тома каталога словенских, међу њима и српских, рукописа у Мађарској⁴⁶.

[Предлошке атрибутивне конструкције у српскохрватском и могућности њиховог превођења на мађарски], Уредник: Иштван Њомаркаи, Budapest, 1981, 49–57; *A magyar és a szerbhorvát nyelv kapcsolata* [Веза између мађарског и српскохрватског језика], Nyelvünk a Duna-tájon, Urednik: Janoš Balaž, Budapest, 1989, 291–350; *Ungarisch-Serbokroatisch* [Коаутор: Gabriella Schubert], Kontaktlinguistik, Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung, Berlin — New York, 1997, 264–266.

³⁹ I. Nyomárkay, *Вук Караџић и језичка чистиоћа. Чистиоћа и различитости у схваћању и пракси јуризма у јојкреју за обнову језика код Срба, Хрватиа и Мађара*, Зборник Међународног славистичког центра, 17, Београд, 1986, 365–373.

⁴⁰ Nyomárkay István, *Egy XIX. századi magyar-délszláv (bunyevác-szerb-horvát) műszótár* [Јужнословенско-мађарски (буњевачко-српско-хрватски) термилошки речник], Magyar Nyelvőr, 121, Budapest, 1996, 450–458; *A horvát és szerb szótáriróadalom* [Речничка литература хрватског и српског језика], *Kis szláv lexikográfia*, Opera Slavica Budapestinensia, Budapest, 2004, 50–110.

⁴¹ I. Nyomárkay, *Der Einfluss der Wiener Grammatiken auf die Grammatikographie der Völker der Monarchie*, Wiener Slavistisches Jahrbuch, 45, Wien, 1999, 127–133; *Српски превод грамаџике Имреа Салауја*, Јужнословенски филолог, LVI, 3–4, Београд, 2000, 747–750; *Утјечај њемачке грамаџикографије на средњоевропске грамаџике од краја 18. стољећа*, Studia Slavica Savarensia, 1–2, Szombathely, 2002, 8–13; *Srednjoeuropske školske gramatike krajem XVIII. i početkom XIX. stoleća*, Studia Russica, 20, Budapest, 2003, 329–332; *Die serbische Übersetzung einer ungarischen Grammatik (1793)*, *Tusculum slavicum*, Festschrift für Peter Thiergen, Basler Studien zur Kulturgeschichte Osteuropas, 14, Zürich, 2005, 621–628.

⁴² I. Nyomárkay, *A szerbhorvát nyelvkérdés* [Питање српскохрватског језика], Magyar Nyelvőr, 121, Budapest, 1997, 204–213.

⁴³ I. Nyomárkay, *Gramatika srpskohrvatskog (hrvatskosrpskog) jezika*, Budapest, 1989.

⁴⁴ *Szerb-magyar kisszótár* [Мали српско-мађарски речник], Приредио: I. Nyomárkay (заједно са Ј. Хадровићем), Budapest, 1997, 2000. и 2007; *Magyar-szerb kisszótár* [Мали мађарско-српски речник], Приредио: I. Nyomárkay (заједно са Ј. Хадровићем), Budapest, 2000. и 2004.

⁴⁵ I. Nyomárkay, *A magyarországi szláv nyelvtudomány bibliográfiája* [Библиографија словенске лингвистике у Мађарској], Уредник: I. Nyomárkay, Budapest, 1990.

⁴⁶ I. Nyomárkay, *Slawische Handschriften in Ungarn*, I–II, Главни уредник: I. Nyomárkay, Budapest, 1990. и 1993.

Иштван Њомаркаи је једно време предавао „Описну граматiku српскохрватског језика“. Такорећи за све време свога наставничког стажа изводио је наставу из историје „српскохрватског“ језика и дијалектологије. Имао је и предавања са специјалном језичком тематиком, тако, на пример, у другом семестру школске 1983/1984. године изводио је наставу из предмета „Стране речи у српскохрватском језику“.

Године 1992. „српскохрватска“ струка на Катедри за словенску филологију се раздвојила на посебну српску и посебну хрватску струку. Руководилац српске струке постао је и све до недавног одласка у пензију остао је Предраг Степановић. После одласка у пензију наследио га је Петар Милошевић, познати представник српске књижевности у Мађарској, књижевни критичар, историчар и теоретичар књижевности и преводилац. Наставу држи из теорије и историје књижевности.

После 1992. године, као први лектор за српски језик наставу из језика изводио је Милан Степанов, књижевник, касније новинар и уредник Српских народних новина у Будимпешти. Средином деведесетих година дужност лектора српског језика обављао је Александар Чарапић из Београда.

Од средине деведесетих година на месту лектора за српски језик је Димитрије Стефановић. За време боравка у Будимпешти он је окренут истраживањима и опису старих српских рукописа, пре свега оних који се данас налазе у Мађарској⁴⁷, али и оних који се налазе на другим местима⁴⁸. Проналажењу досада непознатих или мало познатих рукописа и њиховом опису посвећено је више његових написа у локалним медијима на српском језику. Бави се и појединим питањима језика и текста раније српске писане речи, нарочито оне која је настала на просторима Угарске⁴⁹, а у мањој мери и на другим простори-

⁴⁷ Д. Стефановић, *Три ћирилска рукописа Универзитетске библиотеке у Будимпешти*, *Studia Slavica*, 43, 3–4, Budapest, 1998, 203–250; *Два старих рукописа у Медини*, Епархија будимска, 3–4, Сентандреја — Будимпешта, 1999, 11–12; *Три рукописа некадашње православне цркве у Адоњу*, *Studia Slavica*, 46, Budapest, 2001, 219–269.

⁴⁸ Д. Стефановић, *Вараждински апоџол из 1454. године*, Вараждински апоџол 1454, Београд — Загреб, 2004, 61–90.

⁴⁹ Д. Стефановић, *Специјална лексика сербских џексиов в кадаџировых книгах Сенјендре (1775–1776)*, Научни скуп *Towardss a European Terminology*, Budapest, 1996; *Нешто о графичкој сенјандрејских мајичних књига до краја 1726. године*, *Hungaro-Slavica* 1997, *Studia in honorem Stephani Nyomárkay*, Budapest, 1997, 248–291; *О административном језику Сенјандрејаца у другој половини XVIII века*, Јужнословенски филолог, LVI, 3–4, Београд, 2000, 1113–1120; *О неким језичко-стилским особинама Венцловићевих списа о светској Пејки*, Рачански зборник, 7, Бајина Башта, 2002, 49–61; *О старим српским записима и најписима у Мађарској*, Друштвене нау-

ма⁵⁰. У једном прилогу даје кратак преглед развоја језика богослужења у Српској цркви од почетака до данас⁵¹.

Од школске 2007/2008. године на Катедри за асистента за српски језик постављен је Александар Урком. Он је недавно одбранио докторску дисертацију са правописном темом⁵² и стекао је титулу „доктора филозофије“ (PhD). У једном од радова пише о значају језика и правописа⁵³, а удругом је окренут питањима језичке семантике⁵⁴. Александар Урком изводи вежбања из језика и предаје граматику.

Представљена научна и стручна лингвистичка остварења појединих сарадника су више примењеног, а мање теоријског карактера.

Данас на Катедри за словенску филологију у Будимпешти српски језик учи приближно двадесет пет студената. Отприлике половина њих студира српски (језик и књижевност) као главну струку или као једну од две главне струке. Остали, по разним основама, уче српски језик као споредни предмет уз главну струку или главне струке. За разлику од ранијих година, када су на српску струку искључиво примани кандидати који су мање или више знали језик, последње две-три године уписују се, такорећи, само они који језик уопште не знају, или га једва знају. То је нарочито карактеристично када је у питању учење језика у оквиру главне струке. Такво стање доводи до значајних промена, пре свега, у коришћењу наставног језика у оним случајевима где се раније као такав користио само српски језик, што неминовно утиче на концепцију наставе на целој струци.

ке о Србима у Мађарској, Зборник радова са округлог стола одржаног 6–8. децембра 1998, Српска академија наука и уметности, Самоуправа Срба у Мађарској, Научни скупови, С1, Одељење друштвених наука, 22, Будимпешта, 2003, 25–32.

⁵⁰ Д. Стефановић, *Напомене о језику најсјаријег српског четиљоројевањелја*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XLIII, Нови Сад, 2000, 565–571.

⁵¹ Stefanović Dimitrije, *Nyelvhasználat a szerb orthodox egyház liturgiájában és énekében* [Језик литургије и појања у Српској православној цркви], *Magyar egyházzene*, XII, 2–3, Budapest, 2004–2005, 281–285 и 7 слика.

⁵² Наслов његове дисертације гласи: *A szerb és horvát helyesírás története, különös tekintettel a szerb írás és helyesírás problémájára, a hangsúlyos szavak megjelölésére és az [e] fonéma kettős létére* [Историја српског и хрватског правописа, нарочито с обзиром на проблем српског писма и правописа у означавању наглашених речи и дво-струког постојања фонеме [e]].

⁵³ A. Urkom, *Jezik i pravopis kao najbitnija tačka našeg postojanja*, *Studia Slavica Savariensia* 2003, 1–2, Szombathely, 2003, 514–519.

⁵⁴ A. Urkom, *Nekoliko misli o semantičkim pitanjima u srpskom jeziku*, *Studia Slavica Savariensia* 2004, 1–2, Szombathely, 2004, 311–317.

Последње две године настава је и на Катедри за словенску филологију организована у духу Болоњске декларације, што значи да први степен студија траје три године. За то време студенти који су на факултет уписани без знања српског језика морају да постигну одређени ниво знања и да се у трајању од два семестра упознају и са основама граматике истог језика. Студенти који су уписани са знањем српског језика, по одређеном програму за те три године, треба да усавшавају своја знања и да у томе, као и у познавању граматичког система језика покажу одређени виши ниво. На овом степену студија још извесне информације о појединим словенским језицима и њиховој историји, тако и о српском језику, садржане су у једносеместралним предметима: Увод у студије словенских језика и Историја словенских језика.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ГРАЂА

- Я. Баньчеровский, *К семидесятилетию Иштвана Ньомаркаи*, *Studia Slavica*, Главни уредник: István Nyomárkay, 52, 1–2, Budapest, 2007, 1–12.
- Kiss Lajos, *Kniezsa István*, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai*, 123, Budapest, 1968.
- Gregor Ferenc, *Király Péter hetvenéves. Király Péter publikációs jegyzéke*, *Szlavisztikai tanulmányok, Emlékkönyv Király Péter 70. születésnapjára*, Уредници: István Nyomárkay и Gregor Ferenc, ELTE Szlav Filológiai Tanszék, Budapest, 1987, 7–9; 11–22.
- Kiss Lajos, *Melich János* [Budapest, 1995].
- Kiss Lajos, *Asbóth János* [Budapest, 1996].
- Kiss Lajos, *Hadrovics László* [Budapest, 1999].
- Б. Ковачек, *Текелијанумске историје XIX века*, Нови Сад, 1997.
- István Póth, *Мађарска југославистиџика од средине прошлог до средине нашег века*, Нучни састанак слависта у Вукове дане, 6/3, Београд, 1977, 63–74.
- István Póth, *Hundert Jahre Slawistik in Ungarn (1849–1945)*, *Hungaro-Slavica* 1978, Budapest, 1978, 257–264.
- István Póth, *Aus der Geschichte der ungarischen Slawistik*, *Beiträge zur Geschichte der Slawistik in Nichtslawischen Ländern*, *Schriften der Balkankommission Linguistische Abteilung*, XXX, Wien, 1985, 455–490.
- István Póth, *A szlavisztikai oktatás kezdetei a Bölcsészettudományi Karon* [Почети наставе славистике на Филозофском факултету], *Filológiai Közlöny*, XLVI, 1–2, Budapest, 2000, 60–63.

Штампану грађу (распореди часова, алманаси, весници и извештаји) Архива Универзитета Лоранд Етвеш [Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltár] о настави славистике и персоналним питањима на катедри за славистику у Будимпешти од почетака до данас користили смо за овај рад, већим делом, на основу бележака које нам је професор Иштван Пот љубазно уступио, а, мањим делом, на основу сопствених истраживања.

Резюме

Димитрие Э. Стефанович

К ВОПРОСУ О ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ СРБИСТИКЕ В БУДАПЕШТСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ В ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ

В настоящей работе речь идет о лингвистическом изучении и преподавании сербского («сербохорватского» или „хорваткосербского», «хорватского или сербского» и «хорватского и сербского») языка на кафедре славистики в Будапеште в течение полутора лет.

Географические и вековые исторические обстоятельства создали условия для интенсивных культурных, в частности значительных языковых взаимоотношений между венграми и, в первую очередь, соседними славянскими народами. Таким образом одной из главных тем србистики на славистической кафедре в Будапеште стало исследование венгерско-сербской языковой интерференции, в частности лексической, а также исследования заимствований из других языков в сербском. В ряде работ представлены ареальные и типологические сопоставления сербского и венгерского языков. Второй важной темой будапештской србистики было исследование и описание диалектов сербского меньшинства в венгерской языковой среде. Несколько работ посвящено роли будимской университетской типографии в развитии правописания и литературного языка сербов, а также других народов, в конце XVIII — первой половины XIX вв. В данном обзоре представлены исследования просодии сербского языка, составления первых грамматик на широком среднеевропейском пространстве, а также исследования, касающиеся языковой реформы и словаря сербского языка Вука Караджича и пр. Некоторые из этих исследований содержат сравнение статуса сербского и венгерского языков. Несколько работ посвящено палеографической и лингвистической обработке древних рукописей и других текстов более ранних периодов, преимущественно венгерского территориального распространения. Плодотворной была лексикографическая деятельность — изданы двуязычные словари (венгерско-сербский и сербско-венгерский). Несколько славистов были авторами педагогических грамматик и ряда работ, касающихся вопросов преподавания сербского языка. Авторскую работу в данном обзоре сопровождает педагогическая работа отдельных преподавателей. В конце работы рассматривается теперешнее состояние преподавания сербского языка на кафедре славянской филологии в Будапеште.